

ΠΕΡΙ ΠΟΥΡΙΤΑΝΙΣΜΟΥ
ΥΠΟ¹⁾
RALPH BARTON PERRY

Τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard
τῶν Ἡν. Πολιτ. τῆς Ἀμερικῆς.

“Ο πουριτανισμὸς ἀνεκήρυξε μίαν ἀνωτάτην ἀξίαν— καὶ ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου αὐτῆς χαρακτῆρος. Τι ἀκριβῶς ἐσήμαινεν ἡ «σωτηρία» δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔξηγήσωμεν ἐδῶ. Ἡ οὖσα εἶνε ὅτι ὁ πουριτανὸς ἔλαβεν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν σωτηρίαν, καὶ προύτιθετο νὰ προσανατολίσῃ τὴν ζωὴν του ἀναλόγως. Κατόπιν ὅμως ἀνεκάλυψεν ὅτι ἡ ἴδική του ἰεραρχικὴ τάξις τῶν ἀξιῶν δὲν συνέπιπτε πρὸς τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου κλίσεως. Ἡτο ἀνάγκη νὰ τὰ κάμον αὐτὰ τὰ δέοντα νὰ συμπίπτουν. Ο ἀληθής τρόπος τῆς ζωῆς δὲν ἦτο ἡ γράμμη τῆς ἐλάσσονος ἀντιστάσεως, ἀλλὰ οὗτος θὰ ἐπραγματοῦτο μόνον διὰ τῆς πειθαρχίας, τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀποφασιστικότητος.

Ἐπὶ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς φάσεως τοῦ πουριτανισμοῦ θέλω νὰ συγκεντρώσω τώρα τὴν προσοχὴν— τοῦ πουριτανισμοῦ ὃς σοβαρᾶς ἀποφάσεως νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν ἀφύσικον ἀλλὰ προκριθεῖσαν πνευματικὴν κατάστασιν διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς θελήσεως, διὰ προπονήσεως, ἀσκήσεως καὶ αὐτο-εξετάσεως.¹⁾

Οσοι κρίνουν μὲν ἐπιείκειαν θὰ εἴπουν ὅτι ὁ πουριτανὸς εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἥθικοῦ ζήλου. Εἰς τὰ ὅμματα δλιγόντερον συμ-

1) Φυσικὰ ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ γενικὴ αὐτὴ ἴδεα δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πουριτανισμόν. Λί ιδέαι τοῦ πουριτανισμοῦ εἶνε ἀποκλειστικῆς ἴδικαι του ὅσον ἀφορᾷ τὸ σχέδιον μᾶλλον παρὰ τὰ συστατικὰ, αὐτοῦ μέρη. Π. χ. κατὰ τὶ διαφέρει ἡ εἰς ἑαυτὸν ἐπιβαλλομένη πειθαρχία τοῦ Ἱγγατίου Λογιόλα ἀπὸ τὴν τοῦ πουριτανοῦ; Ἡ ἀπάντησις, νομίζω, ἔγκειται εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς ἴδεας πρὸς μίαν ἴδιαιτέραν ἰερατικὴν ἢ μοναστικὴν ἀποστολήν· εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἴδεαν τῆς ἐκλογῆς ατ.

παθῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων κοιτῶν εἶνε οὗτος ἕνας δεξιοτέχνης τῆς ἡθικῆς, ἕνας ἡθικὸς σχολαστικός, ἢ ἕνα εἴδους ἡθικοῦ Ἡρακλέους τῆς χειρίστης περιόδου, ἔχων δυσαιγάλογως ἀιεπτυγμένον τὸ ἡθικὸν αὐτοῦ μυūκὸν σύστημα.

Ο ἡθικὸς ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ προηλθεν ἐκ τοῦ ἡθικοῦ αὐτοῦ δυαδισμοῦ. Εἰς τὸ σύστημα τῶν πεποιθήσεων τοῦ πουριτανοῦ ὑπῆρχον πλείονες τοῦ ἐνδεσμοί, οἱ δποῖοι συνέτρεχον εἰς τὸ νὰ παρουσιάσουν τὴν ζωὴν ὡς μίαν ἀντίθεσιν. Οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ οἱ κολασμένοι ἀποτελοῦν δύο ἀπολύτως κεχωρισμένας κατηγορίας. Ἐκαστος ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τὴν μίαν ὅμαδα ἢ εἰς τὴν ἄλλην, κανεὶς δὲ δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς τὰς δύο. Ὁποιος εἶχε σωθῆ, εἶχε σωθῆ ἐντελῶς καὶ δποιος εἶχε καταδικασθῆ εἰς τὴν κόλασιν ἥτο ἐντελῶς καταδικασμένος—μία δυαδικότης ὅμο'α πρὸς ἐκείνην, ἢ δποία διαδραματίζει τόσον σπουδαῖον μέρος εἰς τὰς σημερινὰς περὶ ἡθικῆς κρίσεις, μεταξὺ ἐκείνων ποὺ εἶνε εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἐκείνων ποὺ εἶνε ἔξω αὐτῶν. Ἡ θεωρία τῶν Λουθηρανῶν περὶ τῆς δικαιώσεως διὰ τῆς πίστεως, συνεπήγετο, ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐγέννα μίαν ἀκόμη δυαδικότητα, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ὑπῆρχεν ἢ δὲν ὑπῆρχεν ἕνα εἰδικὸν θρησκευτικὸν συμβεβηκὸς δποίον εἶνε ἐπὶ παραδ. ἢ «μεταστροφή». Ἡ ἔμφασις τὴν δποίαν ἔθετον οἱ Καλβιτσταὶ ἐπὶ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐδημιούργει καὶ ἄλλον δυαδισμὸν τουτ. μεταξὺ πράξεων ὑπακοῆς καὶ πράξεων παρακοῆς. Ὅταν ἡ θεωρία αὐτὴ συνεδυάσθη πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὡς κωδηκοποιήσεως τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ἀνεφάνη μία νομικιστικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τελείως δικαίου καὶ τελείως ἀδίκου. Ἐὰν ὑπάρχῃ διάταξις, ἢ δποία νὰ ἀπαγορεύῃ τὴν κυκλοφορίαν ποδηλάτων ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου, οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἀδικοὶ διαχωρίζονται ὑπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ πεζοδρομίου. Ὅσοι παραμένουν κάτω αὐτοῦ ενδρίσκονται, ἐν σχέσει πρὸς τὴν εἰρημένην διάταξιν, ἐν τῷ δικαίῳ πλήρωσ.

Αἱ ἰδέαι αὗται τείνουν νὰ παρουσιάσουν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδικον δπως τὸ μαῦρο καὶ τὸ ἀσπρό, σαφῶς δηλαδὴ κεχωρισμένα ἀπ' ἄλλήλων καὶ εὖνοοῦν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀκρίβειαν: καθ' ἔαυτὰς ὅμως δὲν δημιουργοῦν δυναμικὴν ἀντίθεσιν. Ἡ δευτέρα αὕτη μορφὴ ἡθικοῦ δυαδισμοῦ ἔχει τὴν δημιουργικὴν αὐτῆς αἰτίαν πολὺ βαθύτερον

ὅτι ομένην εἰς τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν καὶ γενικώτερον παρατηρούμένην εἰς τὰ συμβεβηκότα τῆς ἡμικῆς, τουτέστιν εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ θελήσεως καὶ ὁρέξεως. Ἀφοῦ δὲ ὅρθη ὅδος δὲν συμπίπτει κατὸ ἀρχὴν πυὸς τὴν κλίσιν ἀφοῦ, κατὰ συνέπειαν, εἶναι δυνατὸν εἰς οἰανδήποτε συγκεκριμένην στιγμὴν νὰ ἀπαιτήσῃ αὐτῇ ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν κλίσιν, καὶ ἀφοῦ δὲ κλίσις εἶναι μία δύναμις, ἔπειται ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη μίας ἀντιστρόφου δυιάμεως διὰ τῆς δποίας νὰ καταστῇ, ἐν ἀνάγκῃ, δυνατὸν νὰ ὑπερνικήθῃ δὲ κλίσις. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὕιζαν φύονται διαι τοι εἶναι αἱ ἀντιλήψεις, περιγραφαὶ καὶ τρόποι τοῦ λέγειν εἰς τοὺς δποίους δὲ καλλιτέρα ζωὴ ἐμφανίζεται ως ἀγών, ως κατάκτησις, ως ὑπερνίκησις. Ἡ πνευματικὴ εὑεξία εἶναι κατόρθωμα καὶ δὲ βιολογικὴ κληρονομία. Ἡ πνευματικὴ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου θὰ πραγματοποιηθῇ δι' ἐγχειρίσεως μᾶλλον παρὰ δι' ὑγιεινῆς δὲ φαρμάκων. Καὶ τι εἶναι ἀνάγκη νὰ καταστραφῇ. «Οποιος ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν του θὰ τὴν χάσει, καὶ ὅποιος μισεῖ τὴν ζωὴν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον θὰ διατηρήσει αὐτὴν εἰς τὴν αἰωνιότητα».¹⁾

Ἡ ὅδος τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι μόνον ἀνηφορικὴ καὶ δύσκολος, ἀλλὰ καὶ στενή,—εὔκολα δὲν τὴν εὑρίσκει κανεὶς καὶ εὔκολα τὴν χάνει. «Διότι στενὴ δὲ θύρα καὶ τεθλιμμένη δὲ ὅδος δὲ ἀγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ δλίγοι εἶναι οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν».²⁾ «Οχι μόνον ἀπαιτεῖται προσπάθεια ἀλλὰ δὲ προσπάθεια αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι διαρκής. Ποτὲ δὲν ἔρχεται στιγμὴ δπου δὲ χριστιανὸς στρατιώτης θὰ ἥμπορει ἀκινδύνως νὰ χαλαρώσῃ τὴν προσοχήν του. «Ὑπάρχει δρόμος πρὸς τὴν κόλασιν» εἶπεν δὲ Bunyan «καὶ ἀπὸ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πυλῶν τοῦ Οὐρανοῦ».³⁾ Ο Οὐρανὸς εἶναι ὑψηλὰ ἐπάνω καὶ δὲ Κόλασις εἶναι κάτω, εἰς ἓνα κόσμον εἰς τὸν δποῖον τὰ πράγματα φυσικὰ περιστρέφονται τὰ μὲν περὶ τὰ δέ, ἡμικῶς δσον καὶ φυσικῶς. Διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κόλασιν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταβάλῃ κανεὶς κανένα κόπον—ἀρκεῖ νὰ λιποψυχήσῃ δὲ νὰ χάσῃ τὸ στερεὸν ἔδαφός του.

1) Κατὰ Ἰωάν. 12: 25.

2) Κατὰ Ματθ. 7: 14.

3) R. H. Tawney, Religion and the rise of Capitalism, σελ. 201.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν μίαν ἥκιστα εὑπόροσδεκτον ἀλήθειαν τὴν δποίαν διεκήρυξαν δλοι οἱ ἡθικολόγοι, ἢ δποία ὅμως δὲν ἔξαρταται ἀπὸ καμμίαν αὐθεντίαν, εἴτε χριστιανικὴν εἴτε εἰδωλολατρικὴν. Οἱ πουριτανοί, ἐπειδὴ ἀπέδωκαν εἰς αὐτὰ τόσον μεγάλην προσοχὴν, κατέληξαν εἰς τὸ νὰ τὰ μεταβάλουν εἰς σύμβολα, δὲν τὰ ἀνεκάλυψαν ὅμως αὐτά. ³Ἐκφράζουν τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ δποία ἀποτελεῖται μὲν ἐνάρετος ζωὴ ἀντιτάσσουν ὁρισμένην ἀντίστασιν εἰς τὴν μορφὴν τὴν δποίαν ἢ ἀγαθότης ἐπιβάλλει εἰς αὐτά. Ἡ ἡθικὴ ζωὴ εἶνε ἢ μετατροπὴ εἰς ἀρμογικὸν σκοπὸν τῶν ὁρέξεων ἐκάστη ἐκ τῶν δποίων εἶνε πεπροικισμένη μὲ ἀνεξάρτητον καὶ ἵδιαν εἰς αὐτὴν ἴδιοτελῆ κλίσιν. Ἡ κακία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἐμποδισθῇ ὅταν θὰ καθορίζεται ὁ σκοπὸς καὶ θὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ μείνῃ παρεμποδισμένη ἐφ' ὅσον διατηρεῖται ὁ σκοπός. Ἡ θέλησις ἢ δποία ἀντιπροσωπεύει τὸν σκοπὸν θέτει δρια εἰς μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ὁρέξεων καὶ τοποθετεῖ ταυτοχρόνως καὶ ἔνα φρουρὸν μὲ ὅδηγίας νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπέρβασιν αὐτῶν. Διὰ νὰ ἀποτελέσῃ ὁ σκοπὸς ἔνα μόνιμον κέρδος τοῦ χαρακτῆρος εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ μία κρίσις ἢ δποία θὰ εἴπει, «⁴Όχι», μία δύναμις ἢ δποία θὰ ἐπιβάλλει τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ μιὰ δρεξις ἢ δποία θὰ ὑπακούσει. ⁵Οτι ἢ δρεξις ὑπακούει δχι εὔχαριστως, ἔξυπακούεται ἔξ αὐτοῦ τοῦ δρισμοῦ τῆς καταστάσεως. Τὰ ἐπιβαλλόμενα δρια ἀποκλείουν αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν δρόμον τὸν δποίον ἢ δρεξις καθ' ἔαυτὴν εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ ἀκολουθήσῃ.

Μὲ ἄλλας λέξεις εἶνε βαρειά ἡ καλογηρικὴ τῆς ἡθικῆς. Διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅμως ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶνε παραινέσεις ἐνῷ πρόκειται νὰ εἶνε ἀπλῶς περιγραφή, ἂς ἔξετάσωμεν καμμίαν γνωστὴν εἰς ὅλους καὶ καθημερινὴν ἀποψιν τῆς ζωῆς. ³Ας ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ γενικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ νὰ ἔγειρώμεθα, ἐπὶ παραδείγματι, καθ' ἐκάστην εἰς τὰς ἔξ τὸ πρωΐ. ⁴Ο σκοπὸς αὐτὸς προβλέπει καὶ περὶ ὑπνου θέτει ὅμως ὅριον εἰς αὐτόν. ⁵Ἐκ φύσεως δὲν εἴμεθα πλασμένοι σὰν ἕνα κουρδισμένο ἔυπνητῆρι διὰ νὰ ἔξυπνήσωμεν αὐτομάτως εἰς τὰς ἔξ. ⁶Οταν εἴμεθα νέοι ὑπάρχουν πρωΐνᾳ (παρὰ τὸ ποιητικώτατον πλάσμα κατὰ τὸ ὅποῖον νεότης καὶ αὐγὴ εἶνε συνοδοί) ὅπου κυριαρχεῖ ἀκατάσχετος ἐπιθυμία νὰ κοιμηθοῦμε καὶ μόνον νὰ κοιμηθοῦμε, νὰ κοιμηθοῦμε ἀκόμη, νὰ κοιμηθοῦμε ἐπ' ἀπειρον. ⁷Η ὅρεξτις

ψιθυρίζει: «ἀκόμη λιγάκι ὅπνο, ἔτσι, ἐνα μικρὸ ὅπνάκι, νὰ σταυρώσωμε λιγάκι τὰ χέρια γιὰ νὰ κοιμηθοῦμε».¹⁾ Πρὸς τὴν ὅρεξιν αὐτὴν τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας εὑρίσκεται εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν. Τὸ πρόγραμμα ἀπαιτεῖ νὰ ἔχεται λείψωμε τὸ ζεστὸ αὐτὸ καὶ μαλακὸ κρεββάτι, νὰ διαλύσουμε τὴν ἔξαισίαν αὐτὴν τεμπελιά, νὰ ἀφήσωμε τὰ ἑλκυστικὰ αὐτὰ οχέδια καὶ νὰ κάμωμεν ἀπ' ὅλα τὰ δυνατὰ πράγματα τὰ πλέον δυσάρεστα τὴν στιγμὴν ἔκεινην. Δὲν εὑρέθη ἔως τώρα οὕτε θὰ εὑρέθῃ ποτὲ καμία μέθοδος ἢ ὅποια νὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τὸν ἀνθρώπον νὰ κῶμῃ συγχρόνως καὶ τὰ δύο, νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προσισμόν του εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ κοιμηθῇ τόσον πολὺ ὅσον θὰ ἔχει ἐπιθυμήσει νὰ τὸ κάμη εἰς τὰς πλέον ὅπναλέας του στιγμάς.

Μὲ τὸ νὰ μεγαλοποιήσῃ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ὅρεξεων καὶ τῆς ἡθικῆς θελήσεως ὁ πουριτανισμὸς αὐτὸς ἀπλῶς ἀκολουθεῖ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ' ἀμνημοιεύτου συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ὅπνος, δὲ ἔρως, ἢ πεῖνα, ἢ δίψα ἔχουν ἔκαστον τὴν ἴδιαζουσαν εἰς αὐτὰ πρωταρχικὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἀνεξάρτητον ὅρμην τὴν ὅποιαν ποτὲ δὲν χάνουν. Οἰοσδήποτε ἡθικὸς κώδηξ, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ ἐλαχίστη καὶ στοιχειωδεστάτη φρόνησις, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ μὲ τὸ νὰ τὰ ὅποτα ἔχει καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν. Εἶνε ἀντίθεσις ὅμοία πρὸς τὴν μεταξὺ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀτομικὸν πλουτισμὸν καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ γενικοῦ καλοῦ, ἢ μεταξὺ τῆς μερίμνης ὅπερ τῶν ἐσωτερικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Παντοῦ, εἰς διποιονδήποτε ἐπίπεδον, ὅπάρχει μία ἀδράνεια ἢ μία ὅρμη τοῦ εἰδικοῦ δεδομένου συμφέροντος τὸ ὅποιον χάριν γενικωτέρου τινὸς καὶ πλέον δικαιολογημένου σκοποῦ, εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπερνικηθῇ ἢ νὰ ὑποστῇ νέον προσανατολισμόν. Αὐτὸ εἶνε χωρὶς περιστροφὰς τὸ ἀπλοῦν πικρὸν γεγονὸς τὸ ὅποιον μᾶς διδάσκει ἢ πεῖρα — ἢ πλέον τετριμμένη, ἢ πλέον δυσάρεστος καὶ ἵσως ἢ βαθυτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἡθικὰς ἀληθείας.

Κατὰ ταῦτα δὲ ἡθικὸς δυαδισμὸς τοῦ πουριτανοῦ τείνει νὰ προσλάβῃ δύο μορφάς: ἐνα σαφῆ γραμμικὸν χωρισμὸν μεταξὺ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ μίαν δυναμικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς φυσικῆς ὅρμης καὶ

1) Παροιμίαι 6:10.

τῆς ἡθικῆς θελήσεως. Ὁμοίως καὶ ὁ ἡθικὸς ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ προσλαμβάνει δύο μορφάς: ἀφ' ἐνὸς μὲν καθαρότητα, ἀκρίβειαν, ἀκριβολογίαν, αὐστηρότητα, τάσιν πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἀφ' ἐτέρου προσπάθειαν, δύναμιν υλικὴν καὶ ἡθικήν, ἐπιμονήν. Ἡς ἔξετάσωμεν μίαν ἔκάστην ἔξι αὐτῶν.

Ἡ δύναμασία τοῦ πουριτανοῦ ἔνέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡτο οὗτος καθαρολόγος· εἶχε δηλονότι σαφῶς καθωρισμένα μέτρα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δποίων ἔκριτε τὸν ἑαυτόν του. Ἐὰν π. χ. ὁ βαθμός του ἡτο πεντήκοντα ἐπὶ αλίμακος ἔκατόν, δὲν συνεχαίρετο τὸν ἑαυτόν του διότι ἔφθασε τόσον ύψηλά, ἀλλὰ κατεδίκαζεν τὸν ἑαυτόν του διότι ἔπεσε τόσον κάτω. Ἡθελε πάντοτε νὰ φθάνῃ τὴν τελειότητα διότι, διώς εἰδομεν, ἀντελαμβάνετο τὴν ἡθικὴν ζωὴν κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν τελειότητα. Τὴν ἀφορμὴν τῆς ἔφαρμογῆς τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ περὶ σωτηρίας παρέχει ἡ ἀμαρτωλὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, κατέστασις εἰς τὴν δποίαν ἔκαστον πλάσμα εὑρίσκεται ἀμα τῇ γεννήσει του. Ἐὰν δμως σωθῇ, ἡ σωτηρία του ἀρχίζει ὑπὸ κάποιαν ὠρισμένην ἔννοιαν καὶ εἰς κάποιον χρόνον διαρκούσῃς τῆς ἐπιγείου αὐτοῦ ὑπάρξεως. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι δὲν δικαιώνεται διὰ ἔργων οὔτε τελειοποιεῖται εἰς τὰ ἔργα. Παραμένει ἀσθενής καὶ φθαρτός. Μολαταῦτα δικαιώνεται. Δικαιώνεται δι' ἔκεινου τὸ δποίον καλεῖται «πίστις». τὸ τοιοῦτον δὲ σημαίνει ὅτι δι' ὅλης του τῆς καρδίας δέχεται τὴν προσφορὰν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἀπόλυτον πεποίθησιν εἰς αὐτήν, ταυτοχρόνως δὲ ἀποκρούει οἵανδήποτε πρότασιν τῶν ἀντιθέτων. Ἰδοὺ μία στάσις εἰς τὴν δποίαν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔφαρμοσθῇ ὁ γνώμων τῆς καθαρότητος καὶ τὴν δποίαν ὁ ἀνθρωπός εἶνε ἴκανὸς νὰ φθάσῃ.

Ἡ σπουδαιοτέρα συνέπεια, ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, τῆς πίστεως, εἶνε ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ εὑρίσκεται σαφέστατα καταχωρισμένος εἰς τὰ Εὐαγγέλια. Ἡ καὶ ἀν ἀκόμη πράγματι δὲν εἶνε ἐντελῶς σαφῆς, φαίνεται σαφὴς ἀμα γίνη γενικῶς παραδεκτὴ μία ὠρισμένη αὐτῶν ἔρμηνεία. Ἀλλως τε τὸ Εὐαγγέλιον δὲν ζητεῖ ἀδύνατα πράγματα. Ἡ καὶ ἀν ζητῇ, μερικαὶ τούλαχιστον ἀπὸ τὰς ἐντολὰς του εἶνε δυναταί· ἐντὸς δὲ τῶν δρίων τουτων εἶνε δυνατὸν νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς ὅτι ἡ εὐσέβειά του θὰ εἶνε ἀπόλυτος· εἶνε τ. ἔ. δυνατὸν νὰ ἐκτελέσῃ ἀκριβῶς ὅτι ἐπιτάσουν αἱ

ἐντολαὶ αὐταὶ καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ ὅτι ἀκριβῶς ἀπαγορεύουν. ⁽¹⁾ Εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ὑπάρχει ἡθικὴ ἀλήθεια εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς τελειωτοιῆσεως, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τὸ ἴστορικὸν αὐτῆς περιβάλλον. Ὁ ἐνωρίτερα ἦ ἀργότερα θὰ ὑπάρξει ὁ δυαδισμὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μαμμωνᾶ καὶ θὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ δουλεύῃ κανεὶς καὶ τοὺς δύο. Ὁ ἐνωρίτερον ἦ ἀργότερον θὰ ὑπάρξει Θεός, τὸν ὅποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀγαπήσῃ κανεὶς καθαρῶς μὲν ὁ ληνὸς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα του. Ἡ ἡθικὴ ἀλήθεια δὲν ἔξαρταται ἀπὸ τὸ ἀκριβὲς ἀντικείμενον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑπακοῆς. Αὕτη σημαίνει ὅτι ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἴνε ὁ ἀνώτατος σκοπὸς τὸν ὅποῖον παραδέχεται κανεὶς, μόλις ὃς γίνει οὗτος παραδεκτὸς καὶ ἐφ' ὃσον διατηρεῖ τοὺς τίτλους τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς του, δικαίως ἀπαιτεῖ πλήρη καὶ ἀπεριόριστον ὑπακοήν. Εἰς κάθε ἡθικὴν ἰεραρχίαν, περιλαμβάνεται αὐτομάτως καὶ ἡ ἔννοια σταθερότητος ἦ ἀνευ δρων παραδοχῆς, καθὼς καὶ τελείας πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως.

“Οσον ἀφορᾷ τὴν ἀκριβείαν ἦ ἀκριβολογίαν, ἥ ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν σημαίνει τὴν ἀποκρυστάλλωσιν αὐτῶν εἰς συγκεκριμένας καὶ εὔρεως στερεοτυπωμένας συνηθείας. Ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς καθ' οἶονδήποτε ἡθικὸν κώδηκα εἶνε ἀδύνατος ἐφ' ὃσον ἦ ἀρετὴ δὲν μετατρέπεται εἰς εἰδικοποιημένους κανόνας πρὸς τοὺς ὅποίους νὰ πρέπει νὰ συμμορφοῦται κανεὶς κατὰ γράμμα. Ἄναμφιβόλως εἶνε σπουδαῖον νὰ μὴ συγχέεται ἥ γενικωτέρα ἀρετὴ πρὸς τοὺς εἰδικωτέρους κανόνας, εἰς τρόπον ὃστε οἱ τελευταῖοι οὗτοι νὰ μὴ παύσουν νὰ εἶνε δεκτικοὶ βελτιώσεως. Ὁταν δημος κώδηκις τις ἐφαρμόζεται πραγματικῶς, ὁ πράττων συμμορφοῦται κατὰ γράμμα πρὸς τοὺς δρους ὠρισμένου τινὸς τύπου. Ὅποτε τῆς γενικευμένης ταύτης ἀπόψεως ὁ ἵπποτης, εἶνε ἔξι ἵσου λεπτολόγος ὃς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῆς εὐγενείας του ὅπως καὶ ὁ πουριτανὸς εἰς τὰ τῆς τηρήσεως τοῦ σαββάτου.

Πρὸς τούτοις ὑπάρχουν ὠρισμένου εἴδους ἀρεταί, εἰς τὰς ὅποιας ἥ μόνη ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν αὐστηρὰν ἥ κατὰ γράμμα τῆ-

1) Διὰ τὴν καζουϊστικὴν τῶν πουριτανῶν ίδ. Edw. Dowden, *Puritanism and English Literature*, 19—20.

ρησιν αὐτῶν. Τοιαύτη ἐπὶ παραδείγματι εἶνε ἡ ἀρετὴ τῆς ἀκριβεῖς (ὡς πρὸς τὴν ὁραν). Ἡ ἀρετὴ τοῦ κανόνος τούτου ἔγκειται εἰς τὸ γὰρ καθιστᾶ δυνατὸν εἰς δύ, τὴν πλειότερα πρόσωπα ἔχοντα τὴν τοιαύτην πρόθεσιν νὰ συναντηθοῦν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Τὸ τοιοῦτον, ὡς ἐννοεῖ κανεὶς εὐκόλως, ἀποτελεῖ μίαν δυνατότητα ἡ ὅποια εἶνε εἰς τὴν βάσιν πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων. Λοιπόν, ἡ ἀκριβεία αὐτὴ δὲν ὑπάρχει καθόλου ἐὰν δὲν τηρηθῇ ἀπολύτως. Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ περιπτώσεως εἰς τὴν ὅποιαν θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ ἐπικαλεσθῇ κανεὶς τὸ πνεῦμα μᾶλλον τὸ γράμμα τοῦ νόμου. Ἐὰν ἐχρησιμοποιοῦντο χρονόμετρα καὶ ὑπελογίζοντο αἱ ὥραι καὶ τὰ λεπτὰ δὲν θὰ εἶχε κανεὶς τὸ συγαίσθημα δτι ὑπεβιβάσθη ἢ δλη ὑπόθεσις.

Ἡ ἀκριβεία ὅμως εἶνε ἄπλως μία περίπτωσις μίας μεγάλης αλάσσεως. Ὄλαι αἱ ἀπὸ κοινοῦ γιγνόμεναι ἀνθρώπιναι προσπάθειαι ἔχουν μέσα των ἐνα δρισμένον συμβατικὸν χαρακτῆρα. Ἐξαρτῶνται ἀπὸ μίαν ὅητὴν καὶ δρισμένην ὑπὸ ἐκάστου ἐκ τῶν μερῶν γενομένην ὑπόσχεσιν εἰς τὴν ὅποιαν ἐμμένουν οὗτοι ἀκριβῶς. Ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὅρου δτι ἐκαστον ἀτομον λέγει ἀκριβῶς δτι ἐννοεῖ, δτι τὰ ἄλλα ἀτομα τὸ ἐννοῦν καὶ δτι δλα τὰ ἀτομα συμμορφώνουν τὴν ἐνέργειάν των πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπον δτι ἐννοοῦν. Ἐὰν ὅμως εἶνε δυναταὶ ἀνθρώπιναι σχέσεις ἔχουσαι χαρακτῆρα κάπως πλέον ἀκατάστατον τοῦτο συμβαίνει ἐπειδὴ ὑπάρχουν κάπου ἀνθρωποι ἐκτάκτως εὐσυνείδητοι ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἐκεῖνοι ἐξαρτῶνται οἵονεὶ παρασιτικῶς. Ὁ κανὼν εἶνε προφανῶς μία συμπεριφορὰ ἐκείνου ἀκριβῶς τοῦ χαρακτῆρος διὰ τὸν ὅποιον δ καῦμένος δ πουριτανὸς τόσον γενικῶς κατηγορεῖται.

Τώρα δσον ἀφορᾷ τὴν ἥθικὴν πίεσιν δ πουριτανὸς ἥσθιανθη τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἴκανῆς αὐταρχικῆς θελήσεως ἡ ὅποια θὰ εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ διὰ ἐκτάκτων καὶ συστηματικῶν προσπαθειῶν, διὰ μεθοδικῆς ἀσκῆσεως καὶ πειθαρχίας.

Ἡ λατρεία αὐτὴ τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεως, ἡ θέλησις αὐτὴ πρὸς ἀπόκτησιν θελήσεως, ἡ χρῆσις αὐτὴ τῆς θελήσεως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνισχύσεως τῆς θελήσεως εἶχε παρὰ τοῖς πουριτανοῖς ὡς αἰτίαν ἐνα φόβον, δ ὅποιος ἐκ πρώτης δψεως θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ θεω-

οημή ως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς βασικὰς θεωρίας καὶ ἀρχὰς τῆς πουριτανικῆς θεολογίας. Τὸ ἐὰν οἰοσδήποτε ἀνθρώπος ἐπρόκειτο νὰ σωθῇ ἢ νὰ καταδικασθῇ ἡτο ἀποφασισμένον πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀναλόγως τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τίποτε δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ γίνῃ ως πρὸς αὐτό. Διατὸ λοιπὸν νὰ στενοχωρεῖται ὁ πουριτανὸς διὰ πρᾶγμα τὸ ὄποιον, κατὰ τὰς ἀρχὰς του, εὑρίσκετο ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμίᾳ νὰ ἐπηρεάσῃ; Διατὸ νὰ ἐνδιαφέρεται τόσον πολὺ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς θελήσεως του ἀφοῦ ἔσωζετο ἀπὸ τὴν πίστιν του καὶ ὅχι ἀπὸ τὰ ἔθυνα του;

Αἱ ἀντιρρήσεις ὅμως αὗται εἶνε καθαρῶς ἀκαδημαϊκαί. Ἐμβῆτε εἰς τὴν θέσιν τοῦ πουριτανοῦ καὶ δὲν θὰ αἰσθανθῆτε καμμίαν ἀσυνέπειαν. Εἴτε θὰ εἰσθε μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν διὰ νὰ φανερωθῇ ἢ εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ, ἢ θὰ ἔχετε καταδικασθῇ διὰ νὰ ἐκδηλωθῇ ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ προϋποθέσῃ ταύτῃ δὲν θὰ ἐπιθυμούσατε νὰ γνωρίζετε ποῖον ἐκ τῶν δύο συμβαίνει; Εἶδε ποτὲ κανεὶς ἔιαν ὑποψήφιον βουλευτὴν νὰ εἶνε ἀδιάφορος κατὰ τὴν νύκτα τῶν ἐκλογῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῶν καίτοι γνωρίζει καλῶς ὅτι τοῦ εἶνε ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ ἀποτέλεσμά των; Δὲν εἶνε καθόλου παραδοξός, ἐπὶ παραδείγματι ὅτι ὁ Cotton Mather, «ζῆσεν ως ἐκφράζεται ὁ ἔδιος, «ἔφαρμόζων συστηματικῶς τὴν Αὐτο-έξετασιν ἢ ὅτι μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἥρεύνα μήπως ὑπάρχουν ἔκεινα τὰ ὄποια ἀπεκάλει τὰ Σημεῖα ἐνὸς πράγματι κεκλημένου προσώπου». Μίαν ὠρισμένην ἡμέραν, κατὸ τὸ τεσσαρακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἥρχισε «μὲ τὸ αἰσθημα ἐνὸς παραδοξωτέρου καὶ πλέον εὐχαρίστου Μέτρου Ἐκτιμήσεως» ἀπὸ τὸ σύνηθες νὰ ἀπαριθμῇ τὰ εὐνοῖκὰ δι᾽ αὐτὸν συμπτώματα,—οἷον λύπην διὰ τὰς ἀμαρτίας, εὐσπλαχνίαν διὰ τοὺς ἔχθρούς του—καὶ ἥρωτησεν ἔαυτὸν «ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ὁ ὄποιος εὗρισκεν ἐπὶ τοῦ ἔαυτοῦ του τὰ Σημεῖα ταῦτα, δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνῃ ὅτι εἶχεν ἥδη ὑποδειχθῆ διὰ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ;»¹⁾ Ἡ στάσις αὗτὴ τοῦ Mather δὲν ὠφείλετο καθ᾽ διοχληρίαν εἰς περιέργειαν. Ἀναμφιβόλως προσπαθοῦσε διὰ νηστειῶν, διὰ συντριβῆς τῆς καρδίας, διὰ ταπεινώσεων καὶ ἔξουδενώσεων, διὰ

1) Ἡμερολόγιον τοῦ Cotton Mather, 1911, σελ. 15, 510, 515, 516. (Mass. Hist. Soc. Collections, Seventh Series, Τόμ. VII.

παρακλήσεων καὶ παιδεύσεων,¹⁾ νὰ δημιουργήσῃ τὰ συμπτώματα αὐτὰ ὅσον καὶ νὰ τὰ εὔρῃ. Ἐλλὰ ἐὰν λάβωμεν ὑπὸ ὅψιν τὴν εἶνε τὰ συμπτώματα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ παράδοξον εἰς τὴν ἐνέργειάν του. Ἐὰν ἔχει καὶ εἰς ᾧ δὲν ἔχει ἐναὶ ὀρισμένον βαθμὸν φυσικῆς δυνάμεως εἶνε δυνατὸν νὰ ἔξευρεθῇ τοῦτο μὲ τὸ νὰ σηκώνῃ ἐναὶ ὀρισμένον βάρος εἰς ὀρισμένον ψυχόν. Ἐὰν θέλῃ κανεὶς νὰ τὸ ἔξελέγῃ θὰ δοκιμάσῃ νὰ σηκώσῃ τὸ βάρος. Ἐὰν πιστεύῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἴκανότης τοῦ νὰ σηκώσῃ τὸ βάρος εἶνε ἀπόδειξις πλήρους ὑγείας, ἥ δὲ πρὸς τοῦτο ἀνικανότης εἶνε ἀπόδειξις ψυχικοῦ θανάτου,²⁾ ἥτο πολὺ φυσικὸν ἐναὶ ἀνήσυχος ἀνθρώπος, ὅπως ὁ Cotton Mather, νὰ προσεπάθει νὰ ἀποδεῖξῃ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς παρουσιάζων τὰς ἀντιθέτους ἰδιότητας. Ἡ ἴκανότης του νὰ «ἀνταποκριθῇ» εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν καλέσῃ,³⁾ θὰ ἀπετέλει τὴν ἀπόδειξιν, ποὺ τόσον ἐπιθυμοῦσε, ὅτι πράγματι ἐκλήθη.

Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ πουριτανὸς κατεγίνετο μὲ τὸ νὰ δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις του. Τὸ ζήτημα: «Ἐχω τὴν δύναμιν;» θὰ ἔξηλέγχετο διὰ τῆς πείρας μὲ τὸ νὰ δοκιμάσῃ· καὶ ἐφὸς ὅσον ἐδοκίμαζε πειρισσότερον ὑπῆρχε πιθανότης ἥ ἀπάντησις νὰ εἴνε καταφατική, ὅπως ἄλλως τε τὸ ἥλπιζεν ὅτι θὰ ἐγίνετο. Τὸ ἀποτέλεσμα είχε διττὴν αἰτίαν· πρῶτον τὴν περιέργειαν ὡς πρὸς τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα καὶ δεύτερον μίαν ἐπιθυμίαν ὡς πρὸς τὴν φύσιν του.

Διὰ νὰ τελειοποιήσῃ καὶ ἀποδεῖξῃ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ πουριτανὸς ἥρχισε συστηματικῶς νὰ ἔξασκεῖται ἀκριβῶς ὅπως τὴν σήμερον οἱ νέοι ἀρχίζουν διὰ νὰ διακριθοῦν εἰς τὰ σπόρ.

Ἐνας ἀμερικανὸς μαθητὴς τοῦ σχολείου τὸν ὅποιον ἐγνώρισα ἀποφάσισε νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸν δρόμον μεθὸν ὑψηλῶν ἐμποδίων, ὅχι ὅμως

1) Αὐτόθι σελ. 510—511.

2) Αὐτόθι. Μέρος I, σελ. 15, 22, 28.

3) Καλβῖνος, Institutes, 1816, 2, σελ. 161.

διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι συνηθεισμένου τινὸς σημείου ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος εἰς τὸ ἄγωνισμα αὐτό.⁹ Εποποθέτησεν ἐπάνω εἰς τὸ γραφεῖον του τὴν φωτογραφίαν τοῦ Νυριπί, τοῦ φινλανδοῦ ἔκεινου διὸποιος κρατοῦσε τὸ ρεκόρ του δρόμου. Τὴν φωτογραφίαν αὐτὴν τὴν ἐκύτταξε κάθε πρωΐ ἔως ὅτου τὸ πρόσωπό του προσέλαβε τὴν ἀγρίαν ἔκεινην ἔκφρασιν ἥ δποία δειχνύει ἀδάμαστον καὶ ἀκατάσχετον ἀποφασιστικότητα. Αὐτὸς ἦτο ἡ προσευχή του. "Ἐπαυσε νὰ τρώγῃ γλυκύσματα καὶ νὰ καπνίζῃ καὶ ἔτρωγε καὶ ἔπινε μόνον διτι ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῇ εἰς ἔκεινον τοὺς ίστοὺς τοῦ σώματος οἱ δποῖοι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὸ ἄγωνισμα τοῦ δρόμου μεθ' ὑψηλῶν ἐμποδίων. Αὐτὴ ἦτο ἡ νηστεία του.¹⁰ Εκμόνισε τὰς διακοπάς του, τὰς φιλίας του, τὰς σπουδάς του, τὰς ὥρας τοῦ βπνου του, τὰς διασκεδάσεις του, κατὰ τὸν τρόπον ὁ δποῖος, ως ἐνόμιζε, θὰ ηὔξανε τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀντοχήν του. Καθ' ἐκάστην ἥμεραν ἔζυγίζετο καὶ ἔδοκίμαζε τὸν ἑαυτόν του. Βραδέως ἀλλὰ σταθερῶς ἥλαττωνε τὸν χρόνον κατὰ κλάσματα τοῦ δευτερολέπτου, μὲ τὴν διαρκῶς αὐξάνουσαν πεποίθησιν ὅτι ἦτο εἰς ἐκ τῶν ἔκλεκτῶν.

"Ἄσ εἶετάσωμεν τώρα ἔνα ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ διακεριμένους μας πουριτανούς, τὸν Jonathan Edwards.

Νέος ἀκόμη, μόλις ώς ἔλαβε τὸ δίπλωμά του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Yale εἰς ἥλικίαν δέκα ἔπιτά ἐτῶν, ἥδησε νὰ ἀσκεῖται διὰ νὰ τελειοποιηθῇ εἰς τὴν εὑσέβειαν. ¹¹ Επὶ σειρὰν ἐτῶν κατέγραφεν εἰς ἥμερολόγιον τὴν πορείαν τῶν ἀσκήσεων ποὺ ἥκολούθει. ¹² Ιδοὺ μερικὰ ἀποσπάσματα:

⁹ Απόφασις ἀριθ. 5. «Νὰ μὴ χάνω ποτὲ οὔτε μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὸν χρόνον μου ἀλλὰ πάντοτε νὰ τὸν χρησιμοποιῶ πρὸς καλλιτέρευσιν κατὰ τὸν ἀποτελεσματικότερον δυνατὸν τρόπον.

¹⁰ Απόφασις ἀριθ. 22. «Νὰ προσπαθήσω νὰ ἀποκτήσω δι¹³ ἔμαυτὸν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὴν περισσοτέραν δυνατὴν εὐτυχίαν ποὺ μοῦ εἶνε δυνατόν, μὲ δλην τὴν δύναμιν, ἵσχύν, ἔντασιν καὶ δρμήν, καὶ μὲ βίαν ἀκόμη, τὴν δποίαν ἔχω ἥ τὴν δποίαν θὰ κατορθώσω νὰ ἀποκτήσω, καθ' οἵονδήπτε δυνατὸν καὶ νοητὸν τρόπον».

¹¹ Απόφασις ἀριθ. 38. «Κατὰ τὴν ἥμεραν τοῦ Κυρίου νὰ μὴ εἴπω ποτὲ τίποτε τὸ διασκεδαστικὸν ἥ τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ γέλωτα».

Δευτέρα, 24 Δεκεμβρίου 1722. «Απεφάσισα νά ἔξετάζω εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μηνός, πόσας φορὰς παρέβην τὰς ἀποφάσεις, νὰ ἵδω ἐὰν αὐξάτουν ἢ ἔλαττοῦνται, ἀρχίζοντας ἀπὸ σήμερον, καὶ νὰ ὑπολογίσω ἐξ αὐτοῦ τὸν καθ' ἔβδομάδα λογαριασμόν, τὴν κατὰ μῆνα αὐξησιν καί, ἐκ τοῦ συνόλου τούτου, τὴν ἐτησίαν αὐξησιν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἔτους».

Σάββατον ἐσπέρα, 5 Ιανουαρίου 1723. «Τὴν ἔβδομάδα αὐτὴν διέβομαδιαῖς μου λογαριασμὸς ὑπῆρξε δυστυχῶς πολὺ χαμηλός: — καὶ ποῖοι εἶνε οἱ λόγοι τούτου... Ἀποφασίζεται δτι ὑπῆρξα ἀμελής εἰς δύο πράγματα: — διότι δὲν ἔδειξα ἀρκετὴν προσπάθειαν εἰς τὴν ἐργασίαν μου καὶ διότι δὲν προσηλώθην εἰς θρησκευτικὰς σκέψεις».

“Ημέρα Σαββάτου πρωΐ, 12 Μαΐου. «Ἐχασα τὴν εὐχαρίστησιν τὴν ὅποιαν είχα πρὸ πέντε ἢ ἔξι μηνῶν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν καὶ ἄλλων καλῶν βιβλίων». Ἀποφασίζεται, δταν θὰ εὑρίσκω ἐν ἐμαυτῷ τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν πρὸς ἀσκησιν τῆς καλῆς φύσεως, τότε θὰ καταβάλω περισσοτέρας προσπαθείσς διὰ νὰ ἔχω φύσει καλὰ αἰσθήματα.

Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τούτου θὰ συμπεράνει κανεὶς εὐκόλως δτι δ νέος Jonathan Edwards είχε στερράν ἀπόφασιν νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τελείαν ἐπιβολὴν καὶ ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ ἔαυτοῦ του διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς θελήσεώς του. Ἀνέθετεν ἐπίτηδες εἰς τὴν θέλησίν του δύσκολα ἔργα ἀκριβῶς ὅπως γυμνάζει κανεὶς τὸ σῶμα του χρησιμοποιῶν ἀνταγωνιστικοὺς μῆνας. Ἐκαμεν ἔψυχον του τὴν ἡμικήν ἀρετήν, ἔμετροῦσε τὸν ψυχικὸν του σφιγμόν, καὶ τὸ ψυχικόν του βάρος καὶ κατέγραφε τὴν ψυχικήν του ἐπίδοσιν.

Οποιος θέλει νὰ ἔρμηνεύσῃ τὸν νόμους τῶν πουριτανῶν τοὺς σχετικοὺς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν τήρησιν τοῦ σαββάτου, τοὺς καλούμενους κυανοὺς νόμους (blue laws) θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἀνεξαρτήτους κρίσεις περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἀσφαλῶς θὰ τοὺς παρεξηγήσει. Ἀποτελοῦν μίαν δίαιταν ἀποχῆς ἢ δποία ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν θέλησιν ἀπὸ πᾶσαν ἔξωτερην ἐπιβολήν. Εἶνε αἱ κοινωνικαὶ ἐκδηλώσεις ἔκεινου τὸ δποῖον δ Καλβῖνος περιγράφει ὡς τὴν «πλέον μελετημένην προσπάθειαν διὰ νὰ ἀπελευθερωθῶμεν ἀπὸ τὰ δεσμὰ» τοῦ κόσμου καὶ τῆς σαρκός.¹⁾ Τὸ κακὸν τοῦ νὰ παίζει κανεὶς χαρτιά, τοῦ νὰ χορεύῃ ἢ νὰ ἐπιδίδεται εἰς ἄλλα τοιαῦτα

1) Institutes, Βιβλ. III κεφ. IX, § 2.

μὴ σοβαρὰ πράγματα, δὲν εἶνε ἐσωτερικὸν τοιοῦτον, κείμενον ἐν τῇ φύσει τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ τὸ εὔρωμεν εἰς τὰς ἀμέσους αὐτῶν συνεπείας. Οὔτε ἔξι ἄλλου ὑπάρχει κανεὶς λόγος διὰ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ πουριτανὸς ἀπέδιδε κακὰς σχέψεις εἰς ἀθῶα πνεύματα. Ἡ ἴδεα τοι ἡτοῦ ὅτι ἡ πνευματική μας πρόοδος ἀποτελεῖ ἐγχείρημα ἀμφιβόλου ἐκβάσεως συνοδευόμενον ἀπὸ πολλοὺς κινδύνους καὶ ἐκτεθεμένον εἰς πολλὰς παγίδας. Δὲν ἥθελε συνεπῶς νὰ διακινδυνεύσῃ τίποτε. Ἐχαρακτήρισε λοιπὸν ὡς πειρασμοὺς καὶ ἀντέστη εἰς ἐκείνας τὰς πράξεις αἱ ὅποιαι κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους ἐκείνους ἐθεωροῦντο ὅτι ἀντεπροσώπευον κατ' ἐξοχὴν ὑποχώρησιν εἰς τὰς δρέξεις, ὅπως ὁ πουριτανὸς τῆς σήμερον θὰ ἐθεώρει τοιαύτας τὰς συγκεντρώσεις διὰ νὰ πάρουν τὴν μαστίχα κτλ. Ἡ τοιμάζετο διὰ τὸν ἀγῶνα ἀποκόπτων ἐντελῶς τοὺς κοσμικούς του δεσμούς· ἔκαμεν οἰκονομίας εἰς τὸ πνευματικὸν ἐνεργητικὸν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐκ τῶν δρέξεων γεννωμένων ὑποχρεώσεων· ἐνίσχυε τὴν θέλησίν του παραιτούμενος πάσης ἐπιεικείας.

Δυνατὸν νὰ ἀντείπῃ κανεὶς ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ, ἡ θέλησις πρὸς τελειοποίησιν, ἢ ἡ λατρεία τῆς δυνάμεως ἥσαν δυσανάλογα πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Πολλοὶ ἔχουν τὸ συναίσθημα ὅτι ὁ ἀμερικανὸς ἀθλητὴς τὸ παρακάνει. Παραβιάζει τὸν κώδηκα τῶν ἐρασιτεχνῶν κατὰ τὸ πνεῦμα του καὶ ὅχι κατὰ τὸ γράμμα του. Ὡς ἐκ τῆς ἐντατικῆς τούτου προσπαθείας νὰ ὑπερβῇ ὅλας τὰς ἐπιδόσεις καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς ἀντιπάλους του μεταβάλλει εἰς κύριον ἔργον ἐκεῖνο ποὺ ἐπρόκειτο νὰ εἴνε ἀπλῆ παιδιά. Θέτει εἰς δυσάρεστον θέσιν ἐκείνους οἱ ὅποιοι οὔτε τὴν κλίσιν οὔτε καὶ τὸν καιρὸν ἔχουν νὰ ἀσχοληθοῦν τόσον σοβαρῶς μὲ τὰ διάφορα παιγνίδια. Αὐτὸς ἀκριβῶς είνε τὸ αἴσθημα ποὺ ἔχει ὁ πολὺς κόσμος ἀπέναντι τοῦ πουριτανοῦ. Πέρνει παρὰ πολὺ στὰ σοβαρὰ τὸ παιγνίδι τῆς ἡθικότητος. Τὸ παρακάνει μὲ τὴν ἡθικότητα, ὥπως λέγεται ὅτι μερικαὶ σχολαὶ τὸ παρακάνουν μὲ τὸ ποδόσφαιρον. Ἀλλοι, οἱ ὅποιοι δὲν εἴνε εἰς θέσιν νὰ συναγωνισθοῦν μὲ αὐτόν, διότι μόνον τὰς περισσάς ὥρας δύνανται νὰ θυσιάσουν εἰς τὴν ἡθικότητα, φρονοῦν ὅτι θὰ ἐπρεπε νὰ ἐπιβραδύνῃ κάπως τὸ βῆμα.

Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ αἰτήματος τούτου ὑπὲρ τοῦ ἐρασιτεχνικοῦ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ε.Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ε.Π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

πνεύματος εἰς τὴν ἡθικότητα ἔξασθενίζεται κάπως ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλοὶ ἔξι ἔκεινων, οἱ δποῖοι τὸ προβάλλουν θέλουν οἱ ἕδιοι νὰ ἐπιδίδωνται εἰς καὶ τι ἔξι ἐπαγγέλματος. Ὁ Ἐνδεχόμενον νὰ ἐπεδόθησαν ἔξι ἐπαγγέλματος εἰς τὸν ἀθλητισμόν, καίτοι δὲ φρονοῦν ὅτι ὁ Jonathan Edwards δὲν φέρεται ὅπως πρέπει, ἔξετάζων διαρκῶς τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς του, οἱ ἕδιοι σύχη ἥτιον δὲν διστάζουν καθόλου νὰ τηροῦν ὅμοιον ἡμερολόγιον διὰ τὴν κατάστασιν τῶν μυώνων των. Ὡς δυνατὸν νὰ εἶνε ἐμπορευόμενοι καὶ νὰ ἡθελον νὰ μὴ εἶνε τόσον αὐστηρὸν ἢ ἡθικότης διὰ τὸν καῦμένον τὸν κουρασμένον ἐμπορον, ὁ δποῖος ὅμως, εἶνε κουρασμένος διότι προσέχει τόσον πολὺ εἰς τὰς ἐμπορικὰς του ἐργασίας, εἰς τὸ ἐμπορικόν του συμφέρον. Οἱ κριτικοὶ οὗτοι θεωροῦν ὡς μὴ φυσιολογικὸν τὸ νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ ἔχῃ ίσορροπημένον πνευματικὸν λογαριασμόν, ἐνῷ ἀφ' ἐτέρου αἰσθάνονται ἀκατάσχετον ὅρμην νὰ ἔχουν ἐν τάξει τὸν τραπεζικόν των λογαριασμῶν. Τὸ αὐτὸν δὲ ισχύει καὶ διὰ τὸν καλλιτέχνην ὁ δποῖος εἶνε ὁ κριτικὸς ὁ δποῖος περιφρονεῖ περισσότερον τὸν πουριτανόν. Ὅσονεῖται ἀπολύτως οἵανδήποτε ἡθικὴν πειθαρχίαν καὶ τάσιν πρὸς τελειοποίησιν, ἀφοσιοῦται ὅμως μὲ ἀπειρον ὑπομονὴν εἰς τὸ νὰ γίνῃ κάτοχος τῆς ἴδιας ἔαυτοῦ τεχνικῆς.

Εἶνε κατὰ ταῦτα φανερὸν ὅτι δὲν εἶνε τόσον ζήτημα ἐὰν θὺ εἶνε κανεὶς αὐστηρὸς ὅσον ποὺ θὰ εἶνε τοῦτο. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εἶνε κανεὶς αὐστηρὸς εἰς τὰ σπουδαιότερα καὶ κεντρικώτερα πράγματα· ὁ ἀθλητὴς δηλ. προκειμένου περὶ δρόμου μεθ' ὑψηλῶν ἐμποδίων, ὁ ἐμπορευόμενος προκειμένου περὶ κερδῶν, ὁ καλλιτέχνης προκειμένου περὶ μουσικῆς, ζωγραφικῆς ἢ ποιήσεως. Ὡς διαφορὰ ἀφορῆ μόνον τὸ ζήτημα τοῦ τὶ εἶνε σπουδαῖον καὶ κεντρικόν, ὡς πρὸς αὐτὸν δὲ τὸ σημεῖον ὁ πουριτανὸς ὑπεστήριξε γνώμην ἡ δποία, ὅμολογουμένως, εἶνε τώρα κάπως ἀπηρχαιωμένη. Ἐθεώρει ὅτι ἡ ἡθικότης εἶνε τὸ σπουδαιότερον καὶ κεντρικώτερον ὅλων. Ὅπαρχει ἔνα σημεῖον εἰς τὸ σύστημα τῶν ἴδεῶν ἐκάστου ἀνθρώπου εἰς τὸ δποῖον παύει νὰ λειτουργῇ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀστείου. Ὅποιος εἶνε πουριτανὸς δυνατὸν νὰ μὴ ἀποδίδῃ σπουδαιότητα εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, ἡ ἡθικὴ ὅμως δὲν ἐπιδέχεται ἀστειότητας. Ὅποιος εἶνε πουριτανὸς ἔθεώρει, ὅσον ἀπίστευτον καὶ ἀν φαίτεται τοῦτο, ὅτι ἡ ἡθικότης εἶνε σπου-

δαιιοτέρα ἀπὸ τὸν ἀμλητισμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον ἢ ἀπὸ τὴν τέχνην. Ἐπίσνευεν δὲ τὸ νὰ κατορθώσῃ κανεὶς νὰ διαπλάσῃ κυρίαρχον θέλησιν διὰ τῆς ὁποίας νὰ συμμορφώσῃ τὴν ζωήν του πρὸς δὲ τι θεωρεῖ δὲ εἶνε τὸ μέσον διὰ νὰ γίνη δίκαιος, τοῦτο ἀπετέλει τὸ μόνον πρᾶγμα, τὸ δποῖον ἥτο κατὰ βάθος περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀναγκαῖον—πλέον ἀναγκαῖον ἀπὸ τὸ νὰ ὑπερπηδάῃ κανεὶς ἐμπόδια, ἢ νὰ συσσωρεύῃ ἀγαθὰ ἢ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ δημιουργῇ κάλλος. Ἡ μᾶλλον ἔθεωρει δὲ διὸ ἀμλητισμός, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ καλλιτεχνία, θὰ ἔπειπε νὰ κοιτοῦν ἀπὸ τὴν συνείδησιν καὶ νὰ γίνουν δεκτὰ μόνον καθ' ὃ μέτρον θὰ ἀπετέλουν μέρος τῆς ἐναρέτου ἔκείνης ζωῆς, τῆς ταχτικῆς καὶ ὀλοκληρωμένης ζωῆς τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας ἡ δποία πρέπει νὰ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀρετῆς. Ἰσως νὰ ἔσφαλλε εἰς τὴν διαβάθμισιν τῶν σχετικῶν ἀξιῶν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, διὰ νὰ ἔξαναγκασθῇ νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του, θὰ ἀπητοῦντο βαρύτερα πυροβόλα ἀπὸ ἔκεινα ποὺ διέθετον οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἐπικριτῶν του.

Διατὶ ὅμως εἶνε τόσον μισητὴ ἢ ἴδεα τὴν δποίαν ἔχει ὁ πουριτανὸς περὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ ἑαυτοῦ του; Ἐπειδὴ, ὡς νομίζω, δλοι αἰσθάνονται δὲ εἶχει δίκαιον, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀκατάλληλον. Κάθε ἀνθρωπος, ἐὰν πιεσθῇ, θὰ διμολογήσει δὲ εἶναι ἀναγνωρίζει κάποιον κώδηκα ἡμικῆς, θὰ παραδεχθῇ δὲ εἶχει οὗτος λογικὴν προτεραιότητα ἀπέναντι τῶν ὀρέξεων του, καὶ θὰ ἀναγνωρίσει δὲ πολλάκις παρεξέκλινε ἀπὸ τὸ αὐστηρῶς ὀρθόν. Κανεὶς ὅμως δὲν ἀγαπᾷ νὰ τοῦ ὑπενθυμίζουν διαρκῶς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁταν ἔνας πουριτανὸς εἶνε ἔκει πλησίον ἔχει κανεὶς τὸ δυσάρεστον αἴσθημα τῆς παρουσίας κάποιου κατηγόρου. Δὲν τοῦ εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ ἔξακολουθήσῃ νὰ διασκεδάζῃ εἰς τὸ μέσον τόσης σοβαρότητος. Ὁ πουριτανὸς εἶνε σᾶν τὴν νεκρο-κεφαλὴν εἰς μίαν ἕορτήν. Δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς εὔκολα νὰ τὸν ἀγνοήσῃ διότι ἡ παροίνεσίς του ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς ἴδιας ἐνὸς ἐκάστου συνειδήσεως. Γνωρίζομεν δλοι δὲ εἶχομεν τρωτὰ σημεῖα. Διὰ τοῦτο καὶ ὑβρίζομεν τὸν πουριτανὸν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὸν ἀναγκάσωμεν νὰ φύγῃ, ἢ, ἀν δχι τοῦτο, τούλαχιστον νὰ ἀποστρέψωμεν τὴν προσοχήν του καὶ νὰ τὸν θέσωμεν εἰς κατάστασιν

ἀμυνομένου ἔφιστῶντες τὴν προσοχήν του ἐπὶ τῶν ἴδιων του ἑλλείψεων.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἐπικρίσεις αἱ στρεφόμεναι κατὰ τοῦ ἡθικοῦ ζῆλου τῶν πουριτανῶν εἰνε ἐνίστε ἄκαιροι καὶ ἵσοδυταμοῦν μᾶλλον πρὸς ὅμολογίαν ἐνοχῆς αὐτοῦ τοῦ ἐπικρίνοντος, ἡ κριτικὴ ἡ θίγουσα τὸν ἡθικὸν οὖτος εἰπεῖν ἀθλητισμὸν τῶν πουριτανῶν εἰνε δικαιολογημένη. Τὸν πουριτανισμὸν τὸν ἀσχημίζουν μονομέρεια καὶ παραμόρφωσις, τουτέστιν ἐλαττώματα ἐκ παραλείψεων τόσον σοβαρὰ ὥστε νὰ ἵσοδυταμοῦν εἰς τὰς κρίσεις καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ἡθικῆς πρὸς θεικὰ ἐλαττώματα. Τὸ πλέον κτυπητὸν αὐτοῦ ἐλάττωμα εἰνε ἔκεινο τὸ ὅποιον ἔξεδηλοῦτο πάντοτε εἰς τὸν ἀσκητισμόν, ὁ ὅποιος δὲν εἰνε παρὰ ἕνα ἄλλον ὄνομα διὰ τὸν ἡθικὸν «ἀθλητισμόν». Ὁ ἀσκητὴς θεωρεῖ τὴν ἡθικὴν ζωὴν παρὰ πολὺ ἀφηρημένως. Μεταχειρίζεται τὴν θέλησιν ὡς ἔὰν νὰ ἦτο καὶ αὐτὴ ἔνα εἴδος μυδὸς ὁ ὅποιος εἰνε δυνατὸν νὰ ἔνισχύεται διὰ καθημερινῶν δόσεων. Δὲν κατορθώνει νὰ ἴδῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει θέλησις ἡ ὅποια νὰ μὴ εἰνε θέλησις τούτου ἢ ἔκεινου τοῦ πράγματος. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἀπομονώσῃ τὴν θέλησιν τὴν στερεῖ παντὸς περιεχομένου. Δημιουργεῖ ἔνα ψευδῆ δυαδισμὸν μεταξὺ τῆς θελήσεως του καὶ τῶν συγκεκριμένων κλίσεών του. Δὲν βλέπει ὅτι ἔὰν ὁ ἀνηλεής του πόλεμος ἐναντίον τῶν ὅρμῶν του ἔπειταγχαίε τοῦ σκοποῦ του, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τὸν καταστρέψῃ καὶ τὸν ἴδιον ἔντελῶς, καὶ ὅτι ὁ ἀγὼν οὗτος εἰνε ἀδύνατον νὰ ἔπειταγχη, διότι τὸ μόνον τὸ ὅποιον, τέλος πάντων, θὰ κατορθώσει νὰ ἔπειταγχη εἰνε νὰ φέρῃ ἀντιμέτωπα ἐν μέρος τοῦ ἔαυτοῦ του πρὸς τὸ ἄλλον. Ἀντὶ δὲ νὰ πραγματοποιήσῃ εἰρήνην καὶ ἀρμονίαν, τούτιαντίον καθιστᾷ σοβαρώτερον τὸν ἀνταγωνισμὸν ὁ ὅποιος ἡδη διαιρεῖ τὸν ἔαυτόν του καὶ μεταβάλλει εἰς ἀφύσικα τέρατα τὰς ἀθώας ὁρέξεις μὲ τὰς ὅποιας εἰνε προικισμένος.

Ομοίως ἐν τῇ ἔπιθυμίᾳ του καὶ τῷ ζῆλῳ του νὰ σφυρηλατήσῃ μίαν ἰσχυροτάτην καὶ ἐκτάκτως κοπτερήν θέλησιν, ὁ πουριτανὸς λησμονεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τὸν ὅποιον πρόκειται νὰ ἔξυπηρετήσῃ ἔνα τόσον φοβερὸν ὅπλον. Ὁ τελικός του σκοπὸς εἰνε νὰ θέσῃ εἰς τὴν θέσιν των τὰς ὁρέξεις του, τὸ τοιοῦτον ὅμως ἔξυπακούει ὅτι καὶ αὗται θὰ ἔχουν δικαίωμα νὰ διεκδικήσουν μίαν θέσιν. Ἐργον τῆς

ἡθικῆς θελήσεως εἶνε τόσον νὰ δημιουργήσῃ τόπον διὰ τὰς ὁρέξεις
ὅσον καὶ νὰ περιορίσῃ αὐτὰς εἰς τὸν τόπον τοῦτον.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πρέπει νὰ θραυσθῇ τὸ ἀνυπότακτον αὐτῶν, ἀλλὰ
καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐν εἰρήνῃ. Ἡ θετικὴ
αὐτὴ πρόβλεψις περὶ συγκεκριμένων ἀγαθῶν ἀπολαύσεων ἀπο-
τελεῖ τὴν μόνην δικαιολογίαν διὰ τὴν ὑποταγήν των, ἀφοῦ ἄλλως τε
ἡ ἀπαίτησις τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτὸν οἱ ὑπήκοοι του
βασίζεται ἐπὶ τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ ἀγάπης. Ἐκεῖνο τὸ δποῖον μα-
ταίως ἀναζητεῖ κανεὶς εἰς τοὺς πουριτανοὺς εἶνε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπι-
δίωξις τῶν φυσικῶν εὐχαριστήσεων. Ἡ σχετικὴ ἔλλειψις τοῦ στοι-
χείου τούτου εἶνε χαρακτηριστικὴ ἀδυναμία τοῦ πουριτανισμοῦ—δπως
ἄλλως τε εἶνε χαρακτηριστικὴ ἀδυναμία γενικῶς τοῦ πουριτανισμοῦ
ἔν συγκρίσει πρὸς τὸν καθολικισμόν. Εἶνε σφάλμα ἡθικὸν καὶ ὅχι
ἀπλῶς τακτικῆς τὸ νὰ ζητῇ κανεὶς παρὰ πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην
φύσιν. Ὁχι μόνον ἔξανίσταται ἡ ἀνθρωπίη φύσις, ἀλλὰ ἔχει καὶ
δικαίωμα νὰ ἔξαναστῃ.

“Οταν ἡ ἡθικὴ θέλησις ἀποχωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τὸ φυσικὸν
αὐτῆς περιεχόμενον, ὅταν ἐλευθεροῦται ἀπὸ πᾶσαν εὐθύνην ἀπέναντι
τῶν ἀνθρωπίνων ὁρέξεων τὰς δποίας εἶνε προωρισμένη νὰ ἔξυπηρετῇ,
φθάνει εἰς ἐντελῶς παράλογα ἀποτελέσματα. “Οταν δὲν εὑρίσκεται εἰς
σχέσιν πρὸς καμμίαν θετικὴν ἥδονήν, ἐκτὸς ἀπὸ καμμίαν ὑπερφυσι-
κὴν τοιαύτην τὴν δποίαν ἀπολαμβάνει κατὰ φαντασίαν ἐκ τοῦ μακρό-
θεν καὶ κατὰ δαλείμματα, τὴν δποίαν δμως σπανίως αἰσθάνεται πραγ-
ματικῶς, τότε κατ’ ἀνάγκην θὰ ἀποπνέει ἀτμόσφαιραν σκότους καὶ
ἀνησυχίας, ἡ θὰ εὑρίσκει εὐχαριστησιν εἰς τὴν ἴδιαν ἔαυτῆς ἄρνησιν.
·Υπερηφανεύεται διὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ ἔαυτοῦ της καὶ ἐπιδεικνύει
αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ μετὰ λύπης στερεῖται τῶν φυσικῶν
εὐχαριστήσεων καὶ ἥδονῶν προσποιεῖται, ἐν εἴδει ἀντιποίνων, ὅτι τὰς
περιφρονεῖ. Ἀντὶ νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀθωότητα τῶν φυσικῶν ἀγα-
θῶν μέχρις ὅτου ἀποδειχθοῦν βλαβερά, θεωρεῖ ταῦτα κατὰ τεκμήριον
ὡς ἀνήθικα ἀφοῦ δὲν προηλθον ἐξ αὐτῆς τῆς ἴδιας. Οὕτε ἄλλως τε
τὰ ὑπέβαλε ποτὲ εἰς δικαίαν καὶ ἀμερόληπτον κρίσιν, ἀλλὰ τὰ ἔχει
καταδικάσει μὲ συνοπτικὴν διαδικασίαν ὡς ἐὰν νὰ ἔλεγε: δτε δὲν
προέρχεται ἀπὸ ἐμὲ εἶνε ἐναντίον μου.

‘Ο φανατισμὸς δύναται νὰ προσλάβῃ διαφόρους μορφάς, νὰ χρησιμοποιήσῃ διάφορα σύμβολα, νὰ διεγείρῃ διάφορα συναισθήματα, νὰ διατυπώῃ διαφόρους ίδεολογίας· εἴτε ὅμως εἶνε ὁ πουριτανισμὸς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος,^{τέλος} ὁ κομμουνισμὸς καὶ ὁ φασισμὸς τοῦ εἰκοστοῦ, ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτοῦ κίνδυνος εἶνε πάντοτε ὁ αὐτός. Τὰ μέτρα τὰ δποῖα λαμβάνονται διὰ νὰ προσδώσουν ἐπιρροὴν εἰς μίαν ὑπόθεσιν, διὰ νὰ ἔξασφαλίσουν ὑπακοὴν εἰς τὴν κυριαρχίαν της, γεννοῦν μίαν ἐπιλησμοσύνην καὶ μίαν ἀκαταλόγιστον παράβλεψιν τῆς συγκεκριμένης ωφελιμότητος, ἔκείνης ἡ δποία κατ’ ἀρχὰς ουνίστα αὐτά, ἡ δποία ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτελεῖ τὸ μόνον πεδίον εἰς τὸ δποῖον κέκτηνται ταῦτα μίαν ἥθικὴν δικαίωσιν.

Κατὰ περίεργον καὶ παράδοξον τρόπον ὁ ἕτηλος τοῦ πουριτανοῦ ἀποφεύγει τὰς σοβαροτέρας δυσκολίας τῆς ζωῆς. Ἡ προσπάθειά του προσλαμβάνει τὴν μορφὴν ἐνὸς εἴδους ἀκατεργάστου δυνάμεως μᾶλλον παρὰ τὴν μορφὴν μίας ἐπιτηδειότητος. Αἱ δυσκολίαι τὰς δποίας ὑπερνικᾷ εἶνε δυνάμεις μᾶλλον παρὰ περίπλοκοι περιστάσεις, δυνάμεις τὰς δποίας εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπερνικήσῃ μιὰ ὑλικὴ οἶνει ὕθησις τῆς θελήσεως καὶ μὲ σχετικῶς ὅλιγην διάκρισιν τῇ κατανόησιν. Ὁ πουριτανὸς θέλει μὲ ἐπιμονὴν μᾶλλον παρὰ ὅτι σκέπτεται μὲ ἐπιμονήν. Όμοίως καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ πουριτανοῦ νὰ εἶνε ἀκριβῆς συνεπάγεται τὸ ἐλάχιστον ποσὸν πνευματικῆς δυσκολίας. Ἡ καζουϊστικὴ ἐφαρμογὴ κανόνων, καὶ ἴδιαιτέρως κανόνων οἵ δποῖοι εὑρίσκονται κωδηκοποιημένοι καὶ καταχωρημένοι εἰς ἐπίσημα κείμενα, ἀποτελεῖ ἵσως τὴν ἀπλουστέραν μορφὴν τῆς ἥθικότητος, διότι ἀπαιτεῖ ἐλάχιστα βήματα ἀπὸ τὴν σκέψην. Πιθανὸν οἱ κανόνες οὗτοι νὰ εἶνε ἀντίθετοι πρὸς τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ των νὰ ἀπαιτεῖ τὴν ὑπερνίκησιν πειρασμῶν· δυνατὸν νὰ εἶνε δύσκολον νὰ κάμῃ κανεὶς ἔκεινο ποὺ πρέπει νὰ κάμῃ, τὸ νὰ ἀνακαλύψῃ ὅμως κανεὶς τὸ τὶ πρέπει νὰ κάμῃ εἶνε σχετικῶς εὔκολον.

Μικρὸν μόνον μέρος τῆς ἥθικότητος εἶνε δυνατὸν νὰ ἔξυπηρετηθῇ εἴτε δι’ «ἀπλῆς ύλικῆς δυνάμεως» εἴτε διὰ τῆς ἀμέσου ἐφαρμογῆς κανόνων. Ἡ ἀποχή, βεβαίως, καὶ ἡ ἀκριβεία. Ἀλλ’ ἡ ἐγκράτεια, ἡ φρόνησις, ἡ χρηστότης, ἡ φιλία, ἡ εὔτυχία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ εὔμενεια, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡσυχία, δλα αὐτὰ εἶνε ἀγαθὰ τὰ δποῖα ἀπαιτοῦν κατί

περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆν ὑπερνίκησιν, καὶ κάτι περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆν ἀγνότητα ψυχῆς ἢ εὑσυνειδησίαν. Ἀπαιτοῦν κάτι τὸ δικοῖον εἶνε δυσκολώτερον καὶ ἀπὸ τὰ δύο, δηλαδὴ περίνοιαν ἢ οὐσιαν. Αἱ μέγισται ἡθικαὶ δυσχέρειαι εἶνε δύμοιαι πρὸς τὰς δυσχερείας τῆς τέχνης, ἀπαιτοῦσαι ἵκανότητα μᾶλλον παρὰ ἀκρίβειαν ἢ δύναμιν. Καὶ πάλιν—ὅ πλήρης ἀποχωρισμὸς ἐνὸς στοιχείου τῆς ἡθικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ λοιπόν του περιβάλλον δῆμητεῖ εἰς τὴν κατάπτωσίν του. Ἡ δύναμις τῆς θελήσεως ἀμα χωρισθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς περιεσκεμμένης ἐφαρμογῆς αὐτῆς φέρει πρὸς ἕνα εἶδος βαναυσότητος· οἱ δὲ κανόνες ἀμα ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὸν σκοπὸν δικοῖος τοὺς δικαιολογεῖ καὶ τοὺς ἔρμηνεύει φέροντα πρὸς ἕνα εἶδος σχολάστικισμοῦ.

Ἐδὲ δύμως εἶνε ὅρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ἐκμέσωμεν τὰ ἐλαττώματα τοῦ πουριτανοῦ, εἶνε ἐπίσης ὅρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ τὰ ἀντίθετα ἐλαττώματα τὰ δικοῖα ἀντιμετώπισε, καὶ ἐνθυμούμενοι αὐτὰ νὰ αἰσθανθῶμεν κάποιαν συμπάθειαν πρὸς τὴν ὑπερβολικὴν ἀντίδρασιν τοῦ πουριτανοῦ. Ἐναντι τῶν ἀντιπάλων του ἥσθιαντο σχεδὸν ἀκριβῶς ὅπως τὴν σήμερον αἰσθάνεται δικοῖος ἀθλητὴς ἔναντι τῶν νωθρῶν ἢ ἔναντι τῶν παραλελυμένων μὲ τὴν παχειὰ κοιλιὰ καὶ τοὺς μαλακοὺς μῆνες. Ἡ ἡθικὴ «ἀδυναμία», εἴτε αὕτη ὁφείλεται εἰς τὴν ἀνίσχυρον θέλησιν εἴτε εἰς τὴν βιαιότητα τῶν συναισθημάτων, μεταφράζεται ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν κατὰ διάφορον τρόπον. Ὁ πουριτανὸς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος εἶχεν ως ἀποτέλεσμα νὰ «ἐνισχύῃ τὸν χαρακτῆρα εἰς ἐποχὴν χαλαρώσεως». Ἀντεπροσώπευε τὸν «ἀνημμένον φανὸν» καὶ τὴν «σφιγμένη ζώνη», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μαλθακότητα, παραλυσίαν καὶ ἀπρονοησίαν τῆς ἐποχῆς του.⁽¹⁾ Τὸ δὲ αἱ ἐπιθέσεις του ἀπηυθύνθησαν εἰδικῶς ἔναντίον τῆς μέθης, τῆς παραλυσίας καὶ παραφθορᾶς τῶν ἡθῶν, τῆς βιαιότητος τῶν σπόρων, τῆς ἀκολασίας κατὰ τὰς ἀπόκρεω καὶ κατὰ τὰς ἱορτάς, κατὰ τοῦ χοροῦ καὶ τῆς χαρτοπαιξίας, εἶνε ἀπὸ ώρισμένης ἀπόψεως ἕνα ἐντελῶς τυχαῖον ἴστορικὸν γεγονός. Δυνατὸν τὰ ἀνωτέρω νὰ ἐξηκολούθησαν ἢ νὰ μὴ ἐξηκολούθησαν νὰ ἀποτελοῦν τὰ πλέον καταφανῆ συμπτώματα ἀδυναμίας. Ἐὰν δὲν ἐξηκολούθησαν τότε ἀντικα-

1) Edward Dowen Πούριτανος καὶ Ἀγγλικανισμός Λονδίνον, 1910, σελ. 15, 16.

τεστάμησαν ὑπὸ ἄλλων. Πάντοτε θὰ ὑπάρχει κάποιο εἶδος παραλυσίας, κάποια χαλάρωσις, κάποια στενότης ἀντιλήψεων, ἢ μὴ περιορισμὸς τῶν παθῶν, κάποια στενὴ φροντὶς μόνον διὰ τὴν ἀμεσον ἀπόλυσιν, κάποια ὑπέρμετρος ἐπίδοσις εἰς τὰς φυσικὰς ἥδονάς. «Ἡ πρὸς ἔπιεντὸν ἐπιείκεια» εἶναι ἔκφρασις μομφῆς καθ' οἰονδήποτε κώδηκα ἡθικῆς, ἀφοῦ ξειέχει τὴν σημασίαν ἀδιαφορίας ἢ ἀντιστάσεως πρὸς τὸν κώδηκα ὡς τοιοῦτον, δποιοσδήποτε καὶ ἀν εἶναι οὗτος. Κατὰ συγέπειαν ὅποιος κηρύσσει τὸν πόλεμον εἰς τὸν πουριτανισμὸν εἶνε ἀνάγκη νὰ λάβῃ ὑπὸ ὅψιν του δτι οὕτω πράττων παρέχει βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸν ἐχθροὺς τοῦ πουριτανοῦ, οἱ δποῖοι ἀπὸ ὧδι σμένης ἀπόφεως εἶνε καὶ ἴδικοί του ἐχθροί.

Βλέπομεν λοιπὸν δτι δ «ἀθλητισμὸς» τοῦ πουριτανοῦ περιλαμβάνει ἕνα σπινδαῖον στοιχεῖον ἡθικῆς ἀληθείας; τόσον δσον ἀφορᾶ ἔκεινα τὰ δποῖα ὑπερασπίζεται δσον καὶ ἐν σχέσει πρὸς δσα ἔρχεται εἰς ἀγτίθεσιν. Καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σφάλματά του, τόσον αἴ θετικαὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι δσον καὶ αἴ πιραλείψεις του εἶνε ἀποτελέσματα μίσος κάπω; ὑπερβολικῆς διαπιστώσεως ἀληθειῶν. Πολὺ δικαίως, συνεπῶς, θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ δτι χρησιμεύει ὡς σύμβολον ἔκεινου εἰς τὸ δποῖον ἴδιαιτέρως ἀφιέρωσε τὸν ἔαυτόν του καὶ χάριν τοῦ δποίου ἔθυσίασεν ἄλλας συμπληρωματικὰς ἀληθείας. «Ἐὰν δεχθῶμεν δτι ὑπάρχει ἀνάγκη συγκεκριμένων ἰστορικῶν συμβόλων διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἡθικῶν ἀληθειῶν, ποῖον ἰστορικὸν πρόσωπον θὰ παρεῖχεν καταλληλότερον ἰστορικὸν σύμβολον μίας ἀληθείας, ἀπὸ ἔκεινο τοῦ δποίου τὸ σφάλμα ἐνέκειτο εἰς τὸ δτι κατέστησε ταύτην ἀφηρημένην ἔννοιαν; Τὸ νὰ χρησιμοποιήσωμεν λοιπὸν τὸν πουριτανὸν δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν σώφρονα κρίσιν ἢ δποία ἀποκαλύπτει τὰ ἐλαττώματά του. «Ο συμβολισμὸς δὲν εἶγε σώφρων κρίσις. Εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἔγκειται νὰ εἶνε μία ἀπλοποίησις καὶ καθυπόταξις τῆς συγκεκριμένης περιπλόκου καταστάσεως πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ γίνῃ καταφανῆς μία ἡθική. «Ἡ μονομέρειά του ὑτερνικᾶται διὰ τῆς χρήσεως ἄλλων συμβόλων. «Ἡ λατρεία τοῦ Διός καὶ τοῦ Ἀρεως ἐμετριάζετο διὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸ ἡθικὸν πάνθεον ἐν-

τῷ συνόλῳ του διορθώνει τὰς μονομερεῖς λατρείας τῶν θεοτήτων αἱ ὁποῖαι τὸ ἀποτελοῦν.

‘Ο πουριτανὸς εἶνε τὸ καταλληλότατον σύμβολον μίας ἴσχυρᾶς ἡθικῆς θελήσεως καὶ μίας λεπτολόγου ἀκριβείας εἰς τὸν κανονισμὸν τῆς συμπεριφορᾶς.

‘Ο μακαρίτης Stuart Sherman ἔλεγε τὰ ἔξῆς :

‘Ο πουριτανὸς ἀνεβαίνει εἰς τὸ πλοῖον σᾶν καλὸς πιλότος καὶ καύ^ο ὃν χρόνον ἡμεῖς ἐτοιμάζομεν τὰ πανιά μας αὐτὸς πιάνει τὸ τιμόνι καὶ κανονίζει τὴν πορείαν μας διὰ τὸ καινούργιο ταξεῖδι.

‘Οταν μᾶς ἀφήνει ἡ παραγγελία του δὲν εἶνε : « Ἀπὸ ἔδω καὶ πέρα νὰ μὴ ἀναγνωρίζετε κανένα κύριον », ἀλλά : « Εἰς τὸ ἔξῆς νὰ κρατῆς μόνος σου τὸ σκῆπτρον τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου διὰ μέσου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πάθους τῆς ζωῆς ». Ἐὰν ἡ ἐντολὴ αὐτὴ ἔξακολουθεῖ νὰ μᾶς συγκινῇ ὥσταν νὰ ἥτο ὁ ἥχος μιᾶς σάλπιγγος, καὶ μᾶς ἐλευθερώνει καὶ μᾶς προετοιμάζει, ὅχι διὰ τὰς ἡδονὰς καμμίας ἀσκόπου περιπλανήσεως, ἀλλὰ διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τελείαν ἀπάρνησιν ἐνὸς προσκυνήματος, τότε εἴμεθα πουριτανοί »¹).

‘Ο πουριτανός, θεωρούμενος ὡς ἀθλητὴς τῆς ἡθικῆς, συμβολίζει τὴν ἔκλογὴν ἐνὸς σκοποῦ τῆς ζωῆς, τὸν ἐνθρόνισμόν του, τὴν ὑπ’ αὐτοῦ ἀσκησιν πραγματικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν δρέξεων ὡς καὶ τὴν τακτοποίητιν τῶν κανονισμῶν τῆς συμπεριφορᾶς. Τοιοῦτον τινὰ πρόγονον θὰ λατρεύομεν ἵσως κατὰ τὰς περιοδικὰς ἐποχὰς ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων δταν ἡ βοὴ τῶν ὑδάτων ἐπὶ τῶν βράχων θὰ μᾶς κάμει νὰ ἀντιληφθῶμεν δτι μᾶς παρέσυρε τὸ δεῦμα. Διότι καὶ ὁ πουριτανὸς ἐπίσης ἔβγηκε μὲ τὸ καράβι του εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. Παρ’ ὅλην τὴν λατρείαν του διὰ τὴν ἡθικὴν δύναμιν δὲν ἥτο ὅμως « ἐνδόστροφος » (introvert). Δὲν ἔκλείετο οὖτος εἰπεῖν εἰς ἓνα ἡθικὸν γυμνάσιον ἀλλ ἔχρησιμο ποίει τὴν δύναμίν του ἔξω εἰς τὸν κόσμον. Ἡκολούθει τὴν κλίσιν του, ἐλάμβανε μέρος εἰς τὸν δημόσιον βίον τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου του. Εἰς τοὺς πολέμους

1) Sherman, Stuart P.: *The Genius of America*, Νέα Υόρκη, 1923, σελ. 75.

καὶ τὰς ἐπαναστάσεις τὰς δύοις ἐπροκάλεσεν ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἔπαιξε τὸν ρόλον πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ στρατιώτου. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν σχολὴν τῆς πειθαρχίας προῆλθον ἄνθρωποι οἵ δύοις διεκρίθησαν εἰς τὸ νὰ ἐκτελοῦν διτι εἶχον ἀποφασίσει νὰ πράξουν, παρ’ ὅλους τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰ ἐμπόδια — ἄνθρωποι ὡς ὁ Γουλέλμος ὁ Σιωπηλὸς, ὁ Ναύαρχος Coligny, ὁ John Knox, ὁ Oliver Cromwell καὶ ὁ John Milton. Οἱ πουριτανοὶ προσέδωσαν εἰς τοὺς Ἀγγλικοὺς καὶ Ἀμερικανικοὺς θεσμοὺς ἕνα χαρακτῆρα ἀνδρικοῦ μᾶρρον, αὐτοπεποιθήσεως καὶ σοβαρότητος. Οἱ ἄνθρωποι οἵ δύοις ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Νέαν Ἀγγλίαν εἰς τὰ 1620 καὶ εἰς τὰ 1630 ἐγησιμοποίησαν τὴν ἡθικὴν των θέλησιν διὰ νὰ καθυποτάξουν μίαν ἀγοίαν ἥπειρον. Ἡσως νὰ ζῶμεν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀπὸ τὰ ἀποθέματα τῆς ἡθικῆς δυνάμεως τὴν δύοις ἐκεῖνοι ἀπεταμίευσαν.

ΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΤΣΙΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΤΣΙΟΥ